

VÝZKUM PROBLEMATIKY MULTIKULTURNÍ VÝCHOVY NA 1. STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Martina Gúberová

Abstrakt: Multikulturní výchova je stále aktuálním a diskutovaným tématem nejen ve světě, ale také v České republice. V letech 2002 a 2009 byly na 1. stupních základních škol (v 5., resp 3. ročnících) provedeny dvě výzkumné sondy, které se metodou dotazníku, resp. rozhovoru a dotazníku snažily zjistit, jaké jsou názory žáků na lidi jiné barvy pleti, co konkrétně je může vést k odmítání kontaktu s nimi a jaké konkrétní odlišnosti žáci vnímají. Srovnání výsledků obou sond naznačuje, zda se názory dětí v důsledku lepší informovanosti učitelů o problematice multikulturní výchovy mění žádoucím směrem.

Klíčová slova: multikulturní výchova, dotazník, rozhovor, 3. ročník základní školy, 5. ročník základní školy, názor

Abstract: *Multicultural education has still been very actual and discussed topic both all over the world and in the Czech Republic. In 2002 and 2009, two research probes were made in the 5th, or more precisely 3rd grades of primary school. By a questionnaire, or better to say an interview and the questionnaire, they tried to find out the pupils' opinions of the people of different colour, what can lead them to rejecting to contact them and what concrete differences the queried perceive. A comparison of the results of both probes can indicate, if the children's opinions are changing depending upon better teacher's education in the area of multicultural education.*

Key words: *multicultural education, questionnaire, interview, 3rd grade od primary school, 5th grade of primary school, opinion*

1 Úvod

Po celou dobu existence lidstva se svět vyrovnává s migrací obyvatel. Tento jev není ničím zvláštním ani není nijak nový. Přesto se v posledních desetiletích, tak jako se zrychluje komunikace, transport a životní tempo obecně, urychluje také stěhování obyvatelstva. Zejména lidé z méně rozvinutých zemí z různých důvodů opouštějí své domoviny a snaží se najít uplatnění a s tím související možnou vyšší životní úroveň ve státech, které jsou na tom hospodářsky lépe. Především USA a země Evropy jsou již po delší dobu nuceny řešit problémy související s příchodem imigrantů, kteří často neznají jazyk a kulturu země, do níž přicházejí. Stejně tak původní obyvatelé neznají kulturu a jazyk nově příchozích obyvatel. Logicky nastává vzájemná izolace obou skupin. Ta by nebyla tolik

problematická, kdyby současný „zmenšující se“ svět nenutil lidi různých národností a ras spolu z různých důvodů komunikovat, což je ovšem blokováno právě neznalostí kulturních specifik a odlišností. Pomoci tuto překážku odstranit má právě multikulturní výchova.

2 Multikulturní výchova

Multikulturní výchovu lze definovat jako „snahu vytvářet prostřednictvím vzdělávacích programů způsobilost lidí chápat a respektovat i jiné kultury než svou vlastní. Má značný praktický význam vzhledem k vytváření postojů vůči imigrantům, příslušníkům jiných národů, ras apod. Tímto se stává nástrojem k odbourávání negativních jevů ve společnosti, jako je xenofobie, rasismus, nacionalismus atd.“ (LUKÁŠOVÁ, ROZSYPALOVÁ 2007). V souvislosti s multikulturní výchovou se hovoří také o výchově interkulturní, kterou někteří autoři považují za synonymum (ŠVEC 2008), jiní za vyšší stupeň multikulturní výchovy, s níž se do značné míry ztotožňuje v hlavních cílech, ale klade větší důraz právě na komunikaci a vzájemné propojení kultur (PRŮCHA 1998, 2001; BALVÍN 1997; POTOČKOVÁ 1998, TANCOS 2004).

3 Výzkumné sondy

3.1 Hypotézy a výzkumné vzorky

V letech 2002 a 2009 byly na základních školách v Ostravě a okolí provedeny dvě výzkumné sondy, které se zaměřovaly na názory žáků I. stupně v oblasti multikulturality. První z výzkumných sond, jejímiž respondenty bylo 194 žáků 5. tříd čtyř základních škol z Ostravy, Příbora a Klimkovic, byla zaměřena na zjišťování základních postojů k občanství u dětí středního školního věku (VÁGNEROVÁ 2000), druhá výzkumná sonda, které se zúčastnilo 134 žáků základních škol v Ostravě, zkoumala propojení čtenářské gramotnosti a multikulturně orientovaných postojů. Respondenti, resp. školy, na nichž byly sondy prováděny, byly v obou případech voleny dostupným výběrem.

U první výzkumné sondy byla ověřována hypotéza, která zněla:

Žáci 5. ročníku základních škol z ostravského regionu neupřednostňují děti světlé barvy pleti před dětmi tmavé barvy pleti. (LUKÁŠOVÁ, ROZSYPALOVÁ 2007)

U druhé výzkumné sondy byla ověřována hypotéza:

Žáci 3. ročníku základních škol v Ostravě jsou schopni korigovat své názory na lidi odlišné barvy pleti v závislosti na četbě textu s problematikou multikulturality.

3.2 Výzkumná metoda

U obou výzkumných sond byl jako výzkumná metoda zvolen dotazník, u druhé výzkumné sondy byl doplněn o metodu skupinového rozhovoru

s prvky strukturovaného rozhovoru. Výchozím pro vytváření výzkumného nástroje se stal dotazník vytvořený prof. Marií Luísou A.V. Fraeitas z Univerzity Minho v Portugalsku, který byl využit při rozsáhlém výzkumném šetření zaměřeném na občanské postoje dětí středního školního věku; toto šetření bylo součástí výzkumného projektu CiCe (Children's Identity and Citizenship in Europe), zřízeného Evropskou komisí (KANTORKOVÁ, STOKLASOVÁ 1999; KANTORKOVÁ, SIKOROVÁ 2000). Původní dotazník bylo zapotřebí nejprve přeložit z angličtiny do českého jazyka a poté bylo nutné modifikovat jednotlivé otázky na prostředí České republiky.

Co zůstalo u dotazníku z roku 2002 oproti anglické verzi nezměněno, byla koncepce otázek zaměřených právě na ověření výše zmíněné hypotézy. Dětem byly nabídnuty obrázky tří chlapců a tří dívek, které reprezentovaly různé rasy a národy. Otázky, na něž respondenti odpovídali, zněly:

Se kterými chlapci/děvčaty by ses snáze spřátelil/a? Proč?

O kterých chlapcích a dívkách si myslíš, že by bylo obtížné se s nimi přátelit? Proč?

Obrázek 1 – Obrázky chlapců a dívek



3.3 Výsledky první výzkumné sondy

Zpracování odpovědí přináší následující tabulka:

Tabulka 1 – Přijímané děti

Pořadí	Jméno	Stát	Absolutní četnost	Relativní četnost
1.	Monika	Maďarsko	76	0,39
2.	Aarive	Finsko	28	0,14
3.	Danaje	Japonsko	28	0,14
4.	Michael	Izrael	25	0,13
5.	Celina	Brazílie	19	0,10
6.	Esta	Tanzanie	15	0,08
7.	Bez volby		3	0,02
	Celkem		194	1,00

Tabulka 2. – Odmítané děti

Pořadí	Jméno	Stát	Absolutní četnost	Relativní četnost
1.	Esta	Tanzanie	72	0,37
2.	Celina	Brazílie	33	0,17
3.	Danaje	Japonsko	32	0,16
4.	Michael	Izrael	27	0,14
5.	Aarive	Finsko	14	0,07
6.	Monika	Maďarsko	13	0,07
7.	Bez volby		3	0,02
	Celkem		194	1,00

Žáci účastníci se výzkumu by se chtěli spřátelit především s Monikou, kterou zvolilo celkem 76 dětí. Po 28 volbách získali Aarive a Danake. 19 žáků by se rádo spřátelilo s Celinou a 15 s Estou. Svou volbu žáci nejčastěji zdůvodňovali tím, že jimi vybraný kamarád pochází z dané země. Tento způsob zdůvodnění se objevil v 59 dotaznících. Dalšími často uváděnými důvody byly sympatický vzhled, znalost jazyka, kterým se mluví v zemi, či obecné jazykové předpoklady pro úspěšnou komunikaci. Žáci také často hodnotili zevnějšek dětí včetně barvy pleti, projevovali zájem o způsob života v daných zemích a také si uvědomovali, že je děti pocházející z jiných podmínek mohou svými znalostmi a zkušenostmi obohatit. Děti nejvíce volily vrstevníky bílé barvy pleti žijící v Evropě a také Japonce.

Celkové součty výsledků ze všech čtyř škol ukazují, že z negativních důvodů nejvíce voleným dítětem se stala Esta se 72 volbami. 33 negativních voleb žáci přisoudili Celině, o jednu méně, tedy 32, pak Danakemu. Michaela volilo jako dítě, s nimž by bylo obtížné se seznámit, 27 žáků. Aarive obdržel 14 záporných hlasů. 13 negativních voleb, tedy nejméně ze všech, získala Monika. Většinou jako hlavní důvody svých

odmítavých postojů respondenti uváděli jazykovou bariéru, obavu z toho, že by se nedomluvili, nelíbí se jim, že stát, z něhož dítě pochází, je daleko. Často jako negativně působící faktor vystupuje vzhled, a to jak oblečení, tak tělesné znaky, které jsou často uváděny jako znaky té které rasy. Posledně zmiňované důvody se objevují zejména v souvislosti s odmítavým postojem k dětem tmavé barvy pleti, tedy k Estě z Tanzánie a Celině z Brazílie, a také k chlapci z Japonska Danakemu.

Výsledky první výzkumné sondy naznačily, že se ověřovaná hypotéza nepotvrdila. Odpovědi respondentů naznačily přetrvávající strach z cizího, tedy xenofobii, která ale může být považována u dětí středního školního věku za normální. Rovněž je možné na základě výsledku sondy potvrdit zejména komunikační ostych respondentů při kontaktu s vrstevníkem jiné barvy pleti.

3.4 Výsledky druhé výzkumné sondy

Druhá výzkumná sonda byla realizována v červnu roku 2009 v pěti 3. třídách tří základních škol v Ostravě. Účastnilo se jí 134 respondentů. Tato sonda, jak již bylo výše zmíněno, spojovaly problematiku multikulturní výchovy s problematikou čtenářské gramotnosti (GÚBEROVÁ 2009). Nejprve byl s dětmi veden rozhovor, jehož součástími byly otázky týkající se společných a odlišných lidských znaků. Žáci se shodli, že všichni lidé mají společné to, že jsou savci, umí chodit, stavějí domy, řídí auta a nakupují v obchodech a svou činností produkují odpad. Každý člověk je podle názoru dětí schopen cítit, myslet, mluvit a pracovat. Rozdíl mezi lidmi jsou, jak vyplynulo s dětských odpovědí, v barvě kůže, očí a vlasů, v pohlaví, obličejích a otiscích prstů, o kterých žáci 3. ročníku věděli, že jsou pro každého člověka jedinečné. Navíc nemají lidé stejné rodiny, chovají se odlišně, mají různé zvyky, mluví rozdílnými jazyky a mají různé vědomosti o světě a také úroveň inteligence. Když byly děti tázány, zda se někdy doma baví s rodiči o rozdílech mezi lidmi, odpovědi byly téměř všechny negativní; zbylé děti byly buď rodiči varovány před lidmi, kteří vypadají podivně nebo jinak, byly seznámeny s tím, že se nemají bavit s cizími lidmi (mezi něž zahrnují i cizince nebo člověka jiné barvy pleti, kterého osobně neznají), rodiče také používají chudobu v Africe jako vzorový protiklad blahobytu, ve kterém děti zde žijí, aby ho dokázaly více ocenit.

Dále byly zaznamenané odpovědi žáků ve vztahu ke dvěma obrázkům děvčat (viz příloha 1). Dívku na obr. 1 popsali žáci jako hezkou blondýnku se světlou pletí a modrýma očima, která se hezky směje a nosí věneček. Dívka je asi 8-9 let stará, žije na venkově, pravděpodobně někde v Evropě nebo v USA. Její rodiče by podle odpovědí žáků mohli být úředníci, lékaři, učitelé, prodavači nebo zahradníci.

Při popisu dívky na obr. 2 respondenti zejména poukazovali na její krátké kudrnaté vlasy, černou pleť, hnědé oči, růžové tričko a černý batoh. Tato dívka je podle žáků stará asi 6-7 let, žije pravděpodobně v Africe, Asii, Austrálii, Číně, Indii nebo v USA. Její rodiče by mohli být farmáři,

automechanici, kuchaři, zahradníci, krejčí, sprinteři nebo by mohli být nezaměstnaní. Odpovědi na otázku, zda by dívka mohla být dobrou kamarádkou, se v jednotlivých třídních kolektivech lišily, objevil se také efekt skupiny. Ve dvou třídách (obě byly z jedné školy) se žáci shodli, že ano, v dalších čtyřech třídách byly názory smíšené a jeden kolektiv se shodl, že by dívka nebyla dobrou přítelkyní. Pokud by děti měly možnost hovořit s oběma dívkami, které jim byly představeny na obrázcích, ptaly by se jich na osobní informace (jméno, věk, země, ze které pocházejí), dále by se rozhovor odvíjel od témat jako hračky a způsob života, děti také zajímalo, co by se nového mohly dovědět o zvycích a jazycích jiných zemí.

Respondenti následně vyplňovali dotazník, jehož součástí byla uzavřená otázka s požadavkem zdůvodnění dopovědi založená na stejném principu jako popsaná položka dotazníku z první výzkumné sondy. Žákům byly nabídnuty obrázky šesti dětí, které reprezentují obě pohlaví a různé rasy.

Obrázek 2 – obrázky dětí

Zdroj fotografií: <http://www.benetton.com>,
http://farm4.static.flickr.com/3416/3278734251_94d8860d6e.jpg?v=0



V závislosti na způsobu vyhodnocování dotazníku byly zvoleny následující kódy: 1 – běloška, 2 – mulat, 3 – asiátka, 4 – Ind, 5 – běloch, 6 – mulatka, 0 – nevyhovující odpověď, 9 – chybějící odpověď. Stejně jako u první sondy měli i zde žáci vybrat jedno dítě z obrázku, se kterým by se chtěli přátelit, a jedno dítě, se kterým by se nechtěli přátelit, své volby měli dále zdůvodnit.

Vyhodnocení odpovědí je shrnuto v následujících tabulkách:

Tabulka 3 – preferované děti

Položka	Absolutní četnost	Relativní četnost
Běloška	46	0,34
Běloch	29	0,22
Asiatka	17	0,13
Ind	12	0,09
Mulat	8	0,06
Mulatka	0	0
Nevyhovující odpověď	15	0,11
Chybějící odpověď	7	0,05
Celkem	134	1

Tabulka 4 – odmítané děti

Položka	Absolutní četnost	Relativní četnost
Mulatka	31	0,23
Mulat	23	0,17
Ind	20	0,15
Asiatka	13	0,1
Běloch	5	0,04
Běloška	3	0,02
Nevyhovující odpověď	24	0,18
Chybějící odpověď	15	0,11
Celkem	134	1

Jak je z obou tabulek patrné, děti z obrázků, které byly nejvíce preferované, byly zároveň nejméně odmítané, totéž platí i naopak. Při preferenci bělošky a bělocha zdůvodňovali respondenti svou volbu tím, že obě děti jsou bílé, pocházejí ze stejné země, vypadají hezky a jako dobří přátelé. 12 žáků, kteří volili jako kamarádka Asiatku (ze strany respondentů se často jednalo o žáky pocházející z vietnamských rodin), ji označilo za hezkou, přátelskou a inteligentní.

Při odpovědi na otázku, které z dětí je respondentům nesympatické, byly obě děti černé pleti označeny za zlé, nehezké, vypadající jako nepřítel, mluvící jinou řečí a mající sklony ke krádežím. Dívka černé barvy pleti má navíc podle žáků špatnou osobnost. Hoch pocházející z Indie je pro žáky černý, cikán, nemá hezký úsměv, mluví jinou řečí a není Čech.

4 Interpretace výsledků výzkumných sond

Výsledky obou výzkumných sond potvrzují, že postoje a názory žáků z obou zkoumaných skupin byly velice stálé a neměnné, ve velké míře

odrážely přirozenou xenofobní reakci na cizího člověka, resp. člověka jiné barvy pleti. Tato reakce v minulosti sloužila k ochraně života, přesto dnes je z hlediska multikulturní výchovy vnímána jako něco nežádoucího. Namísto je tedy položit otázku, zda změna tohoto hluboce zakořeněného procesu je vůbec v období povinné školní docházky možná.

Téměř ve všech třídách, které se výzkumných sond účastnily, byly žáky děti z národnostních či etnických menšin, jednalo se zejména o Rómy a Vietnamce. Zajímavé je zjištění, že zatímco děti romského původu preferovaly jako své možné kamarády děti bílé barvy pleti, tedy majoritu, děti z vietnamského etnika projevovaly sympatie k dětem, které vypadaly podobně jako ony, tedy ke žluté rase. V následných rozhovorech s učitelkami v jednotlivých třídách bylo zjištěno, že děti s tématy spadajícími pod multikulturní výchovu pracují v dnešní době již v nižších ročnících a učitelé je mnohem více vnímají jako aktuální. Přesto se jako neúčinnější jeví přímý kontakt s vrstevníky nebo obecně s lidmi, kteří jsou odlišní. Děti ve středním školním věku nejsou ještě schopny zobecnění do té míry, aby své sympatie k jednotlivci, který je odlišný, dokázaly přenést na celou skupinu, k níž tento jedinec náleží. Přesto je podle našeho názoru co nejčasnější kontakt s „jinakostí“ více než žádoucí.

5 Závěr

Multikulturní výchova se stala jedním z průřezových témat Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV 2007). Žáci mají v jejím rámci získat informace o odlišných kulturách a na tomto základě si uvědomit svou příslušnost k vlastní kultuře, uvědomovat si důležitost tolerance, rozvíjet pozitivní hodnoty důležité pro jejich úspěšné uplatnění ve stále rozmanitějším světě (RVP ZV 2007). Celá koncepce multikulturního či interkulturního vzdělávání jako takového ukazuje ale velké trhliny, právem vyvstávají pochybnosti o jejím smyslu (BĚLOHRADSKÝ 2006). Přesto zatím nemáme lepší východisko ze situace, která z pohledu dějin zcela logicky nastala a v níž jde zejména o zachování vlastní kultury, jazyka a identity. Práce dětmi, při respektování jejich vývojových specifik a etnické příslušnosti s co nejčastějším využitím osobního kontaktu s „odlišností“ nachází již nyní oporu v kulturních dokumentech. Úprava celé obecné koncepce v dialogu s ostatními kulturami a ochota všech pracovat na společném porozumění mezi nimi může vést k mírovému soužití. Univerzální „recept“ ale stále nikdo nemá.

6 Použité zdroje

BALVÍN, J. a kol. *Společně (Spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství)*. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997. ISBN 80-902149-2-4.

- KANTORKOVÁ, H.; SIKOROVÁ, E. Integrating Topics of Citizenship and Multicultural Values into the Curriculum of Teacher Education. In *Developing Identities in Europe: Citizenship Education and Higher Education*. London : CiCe, 2000. ISBN 1-85377-323-9.
- KANTORKOVÁ, H.; STOKLASOVÁ, A. New Opportunities for Pedagogical Education in the Transmission of Human Values. In *Young Citizens in Europe*. London : CiCe, 1999.
- LUKÁŠOVÁ, H.; ROZSYPALOVÁ, M. Pedagogický výzkum vybraných otázek multikulturního vzdělávání. *Pedagogika*. 2007, roč. 53, č. 3, s. 251-262. ISSN 0031/3815.
- POTOČKOVÁ, D. Společnost a interkulturalita. In ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha : Portál, 1998. s. 33-35. ISBN 80-7178-258-8.
- PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova. Teorie – praxe – výzkum*. Praha : ISV nakladatelství, 2001. ISBN 80-85866-72-2.
- PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha : VÚP, 2007.
- ŠVEC, Š. *Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky*. IRIS, 2008. ISBN 80-8925-621-1.
- TANCOŠ, J. Multikulturní výchova: současný stav a její úloha v integračním procese společnosti. In GULOVÁ, L.; ŠTĚPAŘOVÁ, E. (ed.) *Multikulturní výchova v teorii a praxi*. Brno : Katedra sociální pedagogiky Pedagogické fakulty MU v Brně, 2004. s. 29-37. ISBN 80-86633-14-4.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-8.

Kontakt na autora

Mgr. Bc. Martina Gúberová

Katedra pedagogiky a andragogiky Pedagogické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě, Reální 5, 701 03 Ostrava – Moravská Ostrava

E-mail: martina.guberova@osu.cz